

Веремчук Е. О.,*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету***Шевчук О. В.,***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету*

КОГНІТИВНО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

Анотація. Статтю присвячено етимологічному та семантико-когнітивному аналізу внутрішньої форми найбільш поширених англійських прізвищ, що розглядаються як знакові одиниці, репрезентативні для англосовітової лінгвокультурної картини світу. Об'єктом дослідження є найбільш поширені британські прізвища, а предметом виступають їх етимологічні риси. Матеріалом слугують найпоширеніші британські прізвища за даними Офісу національної статистики Великої Британії. Внутрішня форма антропоніма розглядається як мовна сутність, що зберігає сліди культурно зумовленої номінації, фіксує елементи колективного досвіду, способи концептуалізації дійсності, історичні уявлення про професії, соціальну ієрархію, топографічну приналежність та ціннісні орієнтири. У ході дослідження доведено, що значна частина англійських прізвищ має прозору етимологічну природу, яка дозволяє реконструювати первинну мотивацію найменування. Виокремлено типові семантичні моделі антропонімів, серед яких виділено шість основних груп: патронімічні, професійні, топонімічні, статусно-ієрархічні, дескриптивні та символічно-героїчні. Особливу увагу зосереджено на когнітивних рисах, які актуалізуються у внутрішній формі таких прізвищ, як Smith, Taylor, Brown, Lewis, Walker, Clark, King та інші. Ці ознаки функціонують як маркери ментальних моделей, закорінених у колективній мовній свідомості та культурній пам'яті англосовітського суспільства. Підкреслюється ефективність поєднання етимологічного підходу з когнітивно-лінгвістичною парадигмою, що дозволяє трактувати прізвища не лише як інструменти ідентифікації особи, а й як носії концептуального знання. Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування його результатів у викладанні курсу лінгвокультурології, когнітивної ономастики, англійської мови як іноземної, а також у розробленні освітніх матеріалів для міжкультурної комунікації. Аналіз внутрішньої форми прізвищ може бути корисним у перекладознавстві, компаративістиці, історичній лінгвістиці та під час створення електронних лінгвістичних баз даних. Отримані результати становлять наукову основу для подальших типологічних, порівняльних і міжкультурних досліджень в ономастиці, когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології.

Ключові слова: антропонім, прізвище, внутрішня форма, етимологія, когнітивна лінгвістика, когнітивна ознака, лінгвокультурна картина світу.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження внутрішньої форми антропонімів зумовлена зростаючим інтересом сучасної лінгвістики до когнітивних, ономастичних та семіотичних аспектів функціонування мовних одиниць у контексті формування та передачі культурної ідентичності. Ім'я та прізвище, як основні антропоніми, виконують ключову роль не лише в соціальній комунікації, але й у процесах правової ідентифікації, особистісного самовизначення та збереження історичної пам'яті. Ці мовні одиниці виступають як знакові системи, що кодують важливі соціокультурні й історичні дані про носія, а також відображають соціальні ролі, професійні функції, географічну приналежність та етнічну належність.

Особливу цінність для сучасної лінгвістики має аналіз внутрішньої форми власних назв, оскільки він дозволяє виявити глибинні когнітивні структури, ментальні концепти та етнокультурні уявлення, які зафіксовані в антропонімах як унікальних носіїв культурного досвіду. Внутрішня форма прізвища репрезентує не просто набір фонетичних чи графічних ознак, а є результатом тривалих історичних процесів номінації, конвенціоналізації та семантичної інтерпретації, що формують мовну картину світу певної спільноти.

У цьому контексті вивчення британських прізвищ з позиції їхньої внутрішньої форми відкриває нові перспективи для глибокої інтерпретації лінгвокультурної картини світу англосовітського суспільства. Застосування когнітивно-етимологічного підходу сприяє розкриттю не лише історичних, але й концептуальних основ найменувань, що має важливе значення для ономастики, когнітивної лінгвістики, культурології та міжкультурної комунікації. Відтак результати такого дослідження можуть бути використані як у теоретичних, так і в прикладних галузях, зокрема у викладанні мовних курсів, розробці методик перекладу та створенні електронних лінгвістичних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній лінгвістиці сформувалася низка наукових підходів до дослідження антропонімів. Зокрема, важливі напрацювання здійснили І. О. Ковалик, С. В. Семчинський, Т. С. Олійник, які розглядали ономастичні одиниці крізь призму семантики, функціонування в текстах, стилістичних характеристик тощо [1; 2; 3]. У зарубіжній традиції цінним є досвід етимологічного аналізу антропонімів у працях таких дослідників, як Р. Hanks, R. Coates, C. Hough [4; 5].

Останні п'ять років позначені низкою досліджень, що поєднують ономастику з когнітивною лінгвістикою: зокрема, праці [6; 7] аналізують українську антропонімію в лінгвокультурологічному аспекті та дозволяють проводити паралелі з англійськими реаліями.

Незважаючи на значну увагу до ономастики загалом, аспект когнітивно-семантичного аналізу внутрішньої форми англійських прізвищ лишається недостатньо розробленим. Особливо актуальним є поєднання традиційної етимології з методами когнітивної лінгвістики, що дозволяє глибше осмислити семантичну природу антропонімів та їхнє концептуальне навантаження.

Метою статті є виявлення семантико-когнітивних особливостей внутрішньої форми найбільш поширених у наш час британських прізвищ. У відповідності з метою дослідження необхідно виконати наступні завдання:

- сформулювати вибірку найбільш поширених сучасних британських прізвищ;
- висвітлити їх етимологічний базис;
- виокремити семантико-когнітивні ознаки, які формують словотвірну мотивацію антропонімічних одиниць.

Об'єктом дослідження є найбільш поширені британські прізвища, а **предметом** виступають їх етимологічні риси.

Виклад основного матеріалу. Ім'я – один із найдавніших мовних знаків, що виконує функцію ідентифікації людини в суспільстві. У середньовічній Європі процес номінації особи включав не лише ім'я, отримане під час хрещення, а й прізвисько, яке з часом перетворювалося на спадкове прізвище [8, с. 36]. Ці дані вносились до офіційних реєстрів, що стали прообразом сучасних систем ідентифікації. Уже в XVII ст. перепис населення в Англії засвідчив, що більшість прізвищ мають походження від прізвиськ і утворюються за кількома типовими моделями. Однак, висвітлення таких моделей передбачає встановлення семантико-когнітивних особливостей формування антропонімів, що є можливим завдяки застосуванню етимологічного аналізу та встановлення їх внутрішньої форми.

Поняття внутрішньої форми слова було введено В. фон Гумбольдтом, який наголошував, що саме вона передає унікальне бачення світу носіями певної мови [6]. Це уявлення поділяли й інші мислителі, зокрема Платон, який трактував слово як поєднання значення, звукової форми та образу – «ідеї» [9, с. 30].

О. О. Потебня поглибив ці ідеї, стверджуючи, що слово є відображенням не об'єктивної реальності, а її сприйняття людиною: «слово є відбитком не самого предмета, а його відображенням у душі» [10]. Звідси випливає, що внутрішня форма слова фіксує суб'єктивну характеристику предмета або явища, обрану номінатором. Як наслідок, лексеми, в тому числі антропоніми, відображають когнітивні й культурні уявлення суспільства.

Сучасні дослідники, також наголошують на тому, що внутрішня форма слова слугує способом концептуалізації дійсності [11]. У випадку власних назв вона виявляє не лише механізм номінації, а й процеси самореалізації та самоідентифікації людини. Отже, внутрішня форма є свідченням когнітивного бачення світу, вона фіксує не лише походження антропоніма, але й концепти, які стоять за вибором певного іменування. Прізвище як мовна одиниця, що виконує соціальну, правову та ідентифікаційну функції, містить у собі закодовані уявлення про суспільну структуру, типові заняття, моральні цінності та систему родових зв'язків.

Таким чином, дослідження внутрішньої форми прізвищ дає змогу реконструювати не лише мовну, а й культурну картину світу певної історичної епохи. У випадку англійських прізвищ ми маємо справу з мовними одиницями, які часто мають прозору або напівпрозору внутрішню форму, що відкриває широкі можливості для семантико-когнітивного аналізу.

У результаті попередніх досліджень вчені дійшли висновку, що більшість англійських прізвищ належать до однієї з основних чотирьох груп [12]:

1. Патронімічні прізвища – утворені на основі імені батька (*Jackson, Thompson, Johnson*).
2. Топонімічні прізвища – пов'язані з місцем проживання або ландшафтом (*Cornwall, Brook, Wood*).
3. Професійні прізвища – від назв занять або ремесел (*Smith, Taylor, Walker*).
4. Описові прізвища – базуються на фізичних або поведінкових рисах (*Brown, Strong, Joyful*).

Огляд найбільш поширених англійських прізвищ, які були відібрані з ресурсу [13] методом суцільної вибірки підтверджує, що внутрішня форма відкриває першоджерела номінації та дозволяє встановити когнітивні ознаки, що були покладені в основу творення антропоніма. А тому, внутрішня форма виконує не лише денотативну функцію, але й виявляє приховані когнітивні структури. У межах семантико-когнітивного аналізу такі прізвища постають як концептуальні одиниці, які відображають соціальну стратифікацію, економічну функціональність, просторову локалізацію чи психологічну характеристику носія:

Для отримання актуальної інформації, вважаємо за необхідне більш детально проаналізувати найбільш поширені британські прізвища у 2025 році.

Прізвище *Smith* – походить від давньоанглійського *smitan* («ударяти») [14] та пов'язується з образом коваля. У етимологічній основі прізвища актуалізуються ознаки сили, ремесла, майстерності, стабільності.

Антропоніми *Jones, Williams, Roberts, Johnson, Thomson, Davies, Wilson, Robinson* – патронімічні прізвища, утворені за моделлю «ім'я + -son / -s». Вони слугують маркером родинної належності, спадковості, персоніфікують концепт батьківської авторитетності та соціальної легітимності. У когнітивному аспекті – це репрезентація династії.

Прізвище *Taylor* – від фр. *tailleur* («той, хто ріже») [14] початково пов'язане з виготовленням обладунків, що вказує не лише на спеціалізовану працю, але й на захисну функцію. У семантичному полі прізвища міститься ознака майстерності, точності, а також суспільної корисності ремесла.

Прізвище *Brown* – прізвище, що фіксує зовнішню прикмету (колір волосся, шкіри, одягу). У внутрішній формі міститься ознака маркера ідентифікації, природності, можливо, навіть географічного чи етнічного походження.

Антропонімічна одиниця *Lewis* – англійзована форма фр. *Lodovicus* / нім. *Hludwig* – «славна битва» [14]. Таке походження семантично вказує на воїна, славу, героїзм, який на асоціативному рівні актуалізує образ військового обов'язку, шляхетності, честі.

Прізвище *Walker* – від давньоанглійського *wealcere* («той, хто тисне вовну») [14]. Його етимологія відображає зв'язок із текстильною промисловістю та актуалізує такі риси, як тяжка праця, фізичне зусилля, традиційне ремесло.

Антропонім *Wood* – топонімічне прізвище, пов'язане з проживанням біля лісу, внутрішня форма якого актуалізує ознаки відлюдкуватості, сили природи, близькості до стихійного початку.

Одиниця *Evans* – валлійська форма прізвища «син Євана» (John). Внутрішня форма містить семантичну відсилку до християнської віри, божественної милості та відповідної етнокультурної ідентичності.

Прізвища *Walker*, *Potter*, *Shepherd* – професійні прізвища, що позначають діяльність, пов'язану з ремеслом або обслуговуванням. Внутрішня форма цих антропонімів актуалізує риси турботи (*Shepherd*), трансформації (*Potter*), фізичної праці (*Walker*) [14], що в сукупності створюють образ стабільної, працелюбної особистості.

Антропонім *Clark* – від лат. *clericus*, що означає «писар» або «служитель церкви» [14]. Через посередництво старофранцузької мови воно закріпилося в англійській як назва особи, пов'язаної з писемною діяльністю та духовною сферою. Внутрішня форма прізвища актуалізує такі семантичні риси як освіта, писемність, сакральність. У межах когнітивної моделі «знання як влада» таке прізвище відображає статус соціального агента, що володіє символічним капіталом через доступ до грамоти та релігії.

Прізвище *Hall* має топонімічну мотивацію, оскільки походить від англ. *hall* – «великий будинок», «зала» [14], що в середньовічному контексті асоціювалося з феодальним маєтком. У внутрішній формі актуалізуються риси соціальна ієрархія, заможність, просторова відміченість. Когнітивно просторове поняття великої будівлі у цьому випадку слугує маркером належності до вищого соціального класу, а сама номінація фіксує статус індивіда через топографічну прив'язаність.

Прізвище *Green* етимологічно пов'язане з лексемою *green* («зелений»), яка могла позначати як колір, так і місцевість (наприклад, *village green* – «сільський майдан», *green fields* – «зелені поля»). Його внутрішня форма активує когнітивні ознаки природність, молодість, гармонія. Це вказує на взаємодію сенсорного досвіду (зорового сприйняття кольору) з онтологічними концептами, пов'язаними з життям, відродженням і циклічністю природи.

Прізвище *King*, попри можливе іронічне або метонімічне походження, зберігає у своїй внутрішній формі риси влади, суверенності, лідерства. Воно вказує на соціально значущу роль і реалізує когнітивну метафору соціальна структура як монархія, де носій прізвища отожднюється з авторитетом і керівною функцією.

Прізвище *Wright* (від давньоангл. *wryhta* – «ремесник», «будівничий») [14] у своїй етимологічній формі репрезентує сферу матеріальної культури та професійної діяльності. Внутрішня форма актуалізує когнітивні риси створення, практична майстерність, конструктивність. У межах світоглядної схеми «людина як творець» таке прізвище асоціюється з технічними знаннями, фізичною працею та інструментальною взаємодією з довкіллям.

Прізвище *Turner* пов'язане з діяльністю ремісника, що працює на токарному верстаті (*to turn* – «обертати»). Його етимологія актуалізує такі когнітивні риси як рух, точність, технічна компетентність. На концептуальному рівні це прізвище позначає спеціалізацію та високий ступінь володіння мануальними навичками.

Прізвище *Baker* має прозору етимологію – від англ. *bake* («пекти»), і належить до категорії професійних антропонімів. У внутрішній формі актуалізовано риси харчування, життєзабезпечення, традиція. Когнітивно це прізвище апелює до базових потреб людини, фіксує важливість ремесла для виживання громади.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє класифікувати англійські прізвища не лише за етимологічною ознакою, але й за домінуючими семантичними рисами, які актуалізуються етимологічним шаром їх семантики. Тому, з погляду семантико-когнітивної інтерпретації, можна виділити наступні семантичні групи, які актуалізуються відповідними когнітивними рисами:

- «Родова приналежність» – прізвища патронімічного типу (Jones, Williams, Johnson, Evans, Roberts, Wilson, Thomson, Robinson, Harris), що репрезентують спадковість, батьківську ідентичність, зв'язок поколінь.

- «Професії» – професійні прізвища (Smith, Taylor, Walker, Potter, Shepherd, Turner, Wright, Baker), які фіксують зайнятість, ремісничу діяльність, функціональну роль у суспільстві.

- «Просторова локалізація» – топонімічні прізвища (Wood, Hall, Green), що закріплюють просторову прив'язаність, соціальне середовище, географічну ідентичність.

- «Соціальний статус та влада» – прізвища типу King, Clark, Hall (у значенні «масток»), які пов'язані з ієрархією, авторитетом, доступом до освіти чи релігійної влади.

- «Особистісні риси» – прізвища, які відображають зовнішні або поведінкові риси (Brown, Strong, Joyful), персональну ідентифікацію за спостережуваною ознакою.

- «Героїзм та моральний обов'язок перед батьківщиною» – Lewis (від «славної битви»), що демонструє культурну важливість військових чеснот у формуванні соціального іміджу.

Ці семантичні групи репрезентують когнітивні риси, які були покладені в основу формування британських прізвищ, що сформувалися в межах англійської культурної традиції та закарбувалися у мовному матеріалі через відповідну антропонімічну систему. Внутрішня форма антропонімів таким чином є не лише інструментом номінації, але й носієм глибинних концептуальних змістів, що формують національну картину світу.

Перспективи подальших досліджень у сфері внутрішньої форми антропонімів можуть бути представлені кількома напрямками. По-перше – це залучення матеріалу з інших мов і культур для виявлення універсальних та специфічних моделей номінації. Порівняльний аналіз англійських, німецьких, французьких, слов'янських та азійських прізвищ дозволить глибше зрозуміти когнітивні механізми формування власних назв.

По-друге, перспективним є вивчення трансформації внутрішньої форми під впливом соціальних змін (урбанізація, міграція, глобалізація). Це відкриє можливість простежити, як змінюється значення й символіка імен в умовах нових соціокультурних контекстів.

По-третє, актуальним залишається дослідження прецедентних імен у масовій культурі (літературі, кіно, соціальних мережах), де новітні антропоніми виконують символічні функції й формують нові культурні коди. Застосування корпусних методів та цифрових інструментів може значно розширити емпіричну базу та забезпечити об'єктивні висновки щодо динаміки змістового наповнення антропонімів.

Література:

1. Ковалик І. О. Слов'янська ономастика. Київ : Академія, 2010. 248 с.
2. Семчинський С. В. Ім'я в тексті : семантика і функції. Чернівці : Рута, 2004. 236 с.
3. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 21 с.
4. Hanks P., Coates R., McClure P. The Oxford Dictionary of Family Names in Britain and Ireland. Oxford : Oxford University Press, 2016. 2624 p.
5. Hough C. The Oxford Handbook of Names and Naming. Oxford : Oxford University Press, 2016. 800 p.
6. Лонська Л. І. «Антропоніми в складі українських паремій: лінгвостатистичне дослідження». 2020. URL: https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2697?utm_source (дата звернення: 21.06.2025).
7. Malash O. Офіційна та неофіційна антропонімія українців: лінгвофілософські питання. *Львівський філологічний часопис*. 2022. № 11. С. 128–135. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/2423> (дата звернення: 21.06.2025).
8. Бойван О. С., Ковтун О. В. Антропоніми та їх ключові характеристики у книгах Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер». *Вчені записки ТНУ імені Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 2. С. 35–41.
9. Манакин В. М. Мова і загальна симетрія універсуму. *Мовознавство*. 2011. № 3. С. 26–40.
10. Потебня О. О. Эстетика и поэтика слова : збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
11. Derzhavetska I. O. Glutonic vocabulary in the English language system. *Linguistics. Cultural Linguistics*. 2019. Vol. 6. P. 18–25.
12. Шипко М. Специфіка антропоніма як одиниці номінації в англійській мові. *Південний архів. Серія : Філологічні науки*. 2009. Вип. 46. С. 116–120.
13. Office for National Statistics. URL : <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity> (accessed: 20.06.2025).
14. Etymology dictionary. URL : <https://www.etymonline.com/> (accessed: 20.06.2025).

Veremchuk E., Shevchuk O. Cognitive-etymological analysis of the inner form of contemporary British surnames

Summary. The article is devoted to the etymological and semantic-cognitive analysis of the inner form of the most common English surnames, which are regarded as sign units representative of the English-speaking linguocultural worldview. The object of the study includes the most frequent British surnames, while the subject concerns their etymological characteristics. The material comprises data on the most widespread surnames in contemporary Great Britain, as provided by the UK Office for National Statistics. The inner form of an anthroponym is considered as a linguistic entity that preserves traces of culturally determined nomination, reflects elements of collective experience, methods of conceptualizing reality, historical views on professions, social hierarchy, spatial affiliation, and value orientations. The study demonstrates that a significant portion of English surnames possesses a transparent etymological structure, which enables the reconstruction of the original motivation behind their naming. Typical semantic models of anthroponyms have been identified, among which six major groups are distinguished: patronymic, occupational, toponymic, status-hierarchical, descriptive, and symbolic-heroic. Special attention is paid to the cognitive features activated in the inner form of surnames such as Smith, Taylor, Brown, Lewis, Walker, Clark, King, and others. These features function as markers of mental models embedded in the collective linguistic consciousness and cultural memory of the English-speaking community. The study emphasizes the effectiveness of combining the etymological approach with the cognitive linguistic paradigm, which makes it possible to interpret surnames not only as means of personal identification but also as carriers of conceptual knowledge. The practical value of the research lies in its potential application in teaching courses on linguoculturology, cognitive onomastics, and English as a foreign language, as well as in the development of educational materials for intercultural communication. The analysis of surname inner form can also be of use in translation studies, comparative linguistics, historical linguistics, and in the creation of electronic linguistic databases. The findings provide a foundation for further typological, comparative, and cross-cultural research in onomastics, cognitive linguistics, and linguoculturology.

Key words: anthroponym, surname, inner form, etymology, cognitive linguistics, cognitive feature, linguocultural worldview.